

засадами котрого були суворе, комплексне, важке навчання військовій справі (яке тривало з 7-9 до 20-21 року, що відповідало європейській лицарській традиції), безперервне вдосконалення козацько-лицарської військової майстерності і, передовсім, повне проходження юнаком тернистого і нелегкого шляху – від джури до фахового козака-воїна.

Дейнеко С., к.і.н.
Данченко С.
*Харківський історичний музей
імені Миколи Сумцова*

ПОРТСИГАР ЗІ «СЛІДОМ ЛЕВА»

У солдатському побуті паління є частиною фронтового життя, відповідно аксесуари, пов'язані з цією звичкою, можна віднести до військової субкультури. Трубки, мундштуки, кисети, портсигари у ХІХ – ХХ ст. стали постійними супутниками вояків різних армій світу. Саме останні привернули увагу авторів цього скромного дослідження.

Вперше портсигари з'явилися у 70-х рр. ХVІІ ст. в якості тари для сигар, саме цьому виробу з тютюну вони і завдячують своєю назвою, французькою – *porte-cigare*, тобто «носити сигари». Однак невдовзі їх витіснили г'юмідори – дерев'яні ящички для зберігання сигар. Новий сплеск популярності вони отримали під час Східної (Кримської) війни, коли турецькі солдати, щоб зробити швидкий перекур, загортали тютюн у обривки газети або паперові гільзи для пороху. Цю звичку перейняли англійці та французи і невдовзі на ринок поступив новий вид тютюнових виробів – сигарети. Її можна було швидко викурити, що в умовах війни дуже економило час. Першою країною-виробником сигарет стала Велика Британія, саме тоді курці згадали про кишенькову коробочку – портсигар, в якому було зручно їх зберігати та переносити. Сигарети і портсигари крокували поруч приблизно до початку 1960-х рр., коли почали виготовляти тверді пачки з плівкою-обгорткою, в яких даний тютюновий виріб зберігався набагато краще, ніж у пачках з тонкого паперу.

Необхідно зазначити, що портсигари, окрім суто утилітарної ролі, також використовувалися в якості нагород. Практика відзначення військовослужбовців цінними та пам'ятними подарункам масово стала застосовуватися у роки Першої світової війни. Зазвичай солдати отримували портсигари, вироблені з латуні чи алюмінію, офіцери зі срібла. Часто на кришках, за допомогою гравіювання або іншої техніки виконання, робили для військовиків написи та зображення.

Апофеозом нагородного портсигара стала доба Другої світової війни, коли відбувалося масове вручення цих супутників курця військовикам різних армій-учасниць. В фондах Харківського історичного музею імені

М. Ф. Сумцова зберігається німецький портсигар тієї доби. В Книзі надходжень він значиться як «Портсигар трофейний, німецький періода Великої Отчественной війни», інвентарний № М-3137. Згідно з документами, його подарував у 1982 р. ветеран 18-ї армії Збройних Сил СРСР С.С. Білот. Історія потрапляння цього предмета до здавальника нам наразі невідома.

Портсигар латунний з нанесеним гальванічним методом тонким шаром срібла. Це відома техніка Фраже, яка походить від прізвища власника варшавської фабрики з виготовлення столових приборів з мельхіору та кольорових металів з тонким шаром срібла – Йосипа Фраже. На внутрішньому боці кришки вигравіювано напис німецькою мовою у три рядки – «Ofw Scholz / für besondere leistung / die KGL-7», українською – «оберфельдфебелю Шольцу за особливі досягнення KGL-7». На зовнішньому боці кришки нанесено зображення емблеми у вигляді гербового щита, по центру якого знаходиться лев, що сидить і над ним напис латиною – «Vestigium Leonis», в перекладі – «Слід лева». Саме цей напис, згідно з легендою, у 1189 р. залишив на стінах собору м. Бардовік у Північній Німеччині герцог Саксонії Генріх Лев. За його наказом бунтівне місто взяли штурмом, зруйнували, а на стінах церкви, для нагадування місцевим мешканцям про непокору і покарання, залишили відповідне графіті.

Вже за нацистської Німеччини пілоти 26-ї ескадри Люфтваффе обрали в якості своєї емблеми лева, що сидить, і вищезгаданий напис. Це означало, що після бомбардувань, виконаних пілотами цієї військової частини, залишаються самі руїни, це і є слід лева.

Таким чином, можна зазначити, це нагородний портсигар, який належав німецькому військовому, що проходив службу в 7 штаффелі (ескадрильї) III-ї групи (полку) 26-ї ескадри Люфтваффе. У роки Другої світової війни III-тя група 26-ї ескадри базувалася переважно у Данії, Норвегії, Італії, Балканах та Франції. На теренах колишнього СРСР військовики цієї частини перебували відносно недовго, з кінця липня 1941 р. по лютий 1942 р. і базувалися на аеродромах у Бресті, Бобруйську, Барановичах та Сєщі, 6 штаффель певний час воював у Криму. Згодом всі підрозділи перекинули на Балкани і далі на Захід.

На клавіші замикаючого механізму можна побачити клеймо виробника у вигляді видовженого циліндра з округлою верхньою частиною, всередині якого розташована аббревіатура з трьох латинських літер у два рядки: W/ MF, що означає – Württembergische Metallwarenfabrik або Вюртемберзька фабрика металевих виробів. Це підприємство існувало ще у середині XIX ст. у вигляді невеличкої майстерні з обробки металу. Станом на 1880 р. внаслідок злиття двох фірм – «Straub & Sohn» та «Ritter & A Co» з'явилася компанія «Württembergische Metallwarenfabrik» з аббревіатурою WMF, вона презентувала різносторонню лінійку товарів, як то вироби зі скла, кришталю, металу, зокрема посрібленого. На початок XX ст. компанія

мала декілька підприємств у Німеччині, Австрії та підросійській частині Польщі, свої філіали у Відні, Варшаві та Лондоні. У роки Другої світової виробничі потужності були завантажені військовою продукцією. У повоєнний період номенклатура змінилася і сьогодні, це – крупний виробник кухонного та столового приладдя у Європі.

За роки існування цього брэнда, клеймо змінювало свій зовнішній вигляд не менш ніж п'ятдесят разів. Логотип, який можна побачити на портсигарі та описано вище, використовувався у період з 1935 по 1945 р. і зображує арку з вже згадуваними літерами W/ MF. Вперше це маркування з'явилося на товарах, вироблених для продажу на ринку Франції.

Наразі докладних даних про особистість оберфельдфебеля Шольца немає, але поглянувши на список особового складу Люфтваффе, можна побачити 21 прізвище Scholz, з них лише 2 особи мали звання оберфельдфебеля. Один з них воював на винищувачі Messerschmitt Bf 110, враховуючи, що наш невідомий власник портсигара служив у бомбардувальній авіації, то він нам не підходить. Другий – це оберфельдфебель Арно Шольц, який воював на Хейнкелі, але у 100-й ескадрі. Хоча можна припустити, що він міг певний час проходити службу в 7 штаффелі III-ї групи 26-ї ескадри Люфтваффе, але це лише здогадка на рівні «якбитології».

Отже, можемо зазначити, що в фондах Харківського історичного музею зберігається латунний посріблений портсигар, виготовлений німецькою фірмою «Württembergische Metallwarenfabrik» у період між 1935 – 1945 рр. На нашу думку, предмет виготовлений на замовлення командування військової частини для нагородження підлеглих. Про це свідчить зображення емблеми ескадри, лева у щиті, на кришці портсигара. З'ясувати особистість власника наразі немає можливості, можна лише висловити припущення, що ним міг бути оберфельдфебель Арно Шольц. З приводу шляхів потрапляння сигаретниці до С.С. Білота, також висловлюємо дві гіпотези, а саме: 1. Трофей з поля бою, що мало ймовірно, з огляду на те, що значну частину часу 7 штаффель III-ї групи 26-ї ескадри Люфтваффе перебував не на Східному фронті; 2. Він потрапив до рук радянського військовослужбовця вже після окупації Німеччини у 1945 році. На завершення можна додати, що це оригінальний, атрактивний музейний предмет, який згодом може зайняти належне йому місце в експозиції, присвяченій Другій світовій війні або її окремим сторінкам.